

ლავრენტი ჯანიაშვილი

ნარატივის აგების სტრუქტურული კატეგორიები ეთნიკურ კონტექსტში და სტერეოტიპების ფორმირების ეგზოგენური ფაქტორები

ჩვენი ყოველდღიურობა გაჯერებულია საზოგადოების წევრთა შორის საუბრებით, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს გარკვეული ცხოვრებისეული ისტორიების, ამბების თხრობას სხვადასხვა საჭირობოროტო საკითხზე. ეს ნარატივები ასახავს მთხრობელის სუბიექტურ დამოკიდებულებას ამა თუ იმ პრობლემის მიმართ; ინფორმაცია, რომელსაც მონათხრობი შეივცავს, აგებულია ამბის მთქმელის პირადი დამოკიდებულებების, მისი განწყობების, ვარაუდების, ხანდახან სრულიად არარსებული ან გამოგონილი სიუჟეტების თავისუფალი ინტერპრეტაციით და შეესაბამება მის შინაგან განწყობას, სუბიექტურ დამოკიდებულებას ამა თუ იმ საკითხისადმი. ზოგი ამბავი მოყოლიდან მოყოლამდე საკმაოდ იცვლება და მისი არსობრივი მატრიცაც ტრანსფორმირდება.

როგორც ცნობილი ლინგვისტი თ. ვან დეიკი აღნიშნავს, გარკვეული თემების თხრობის სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ კულტურულ გარემოში ჩვენ გაგვაჩნია საკმაო იმპლიციტური ცოდნა მოსაყოლი ამბების შექმნის წესებზე და მისი ტიპური შინაარსის შესახებ. ამრიგად, ყალიბდება ნარატივის აგების სტრუქტურული კატეგორიები და წესები, ასევე სხვადასხვა სოციალურ კონტექსტებში ამბის ეფექტურად და გონივრულად თხრობის სტრატეგია. თუ ამ მონათხრობში საქმე ეხება ადამიანებს (ჯგუფებს), მოვლენებს, ქმედებებს, რომლებიც ყოველდღიურობაში გარკვეული პრობლემების წყაროდ აღიქმებიან, მაშინ ბუნებრივია, ამბავიც სწორედ იმ პირებზე იქნება, რომლებიც საფრთხეს უქმნიან ჩვენს იდეალებს და ძირითად მიზნებს (დეიკი, 1989, 190-191).

განსაკუთრებული საფრთხის შემცველად მიიჩნევენ უცხო ეთნიკური ერთობის წევრებს, მით უფრო მაშინ, როდესაც გამწვავებულია მათთან ურთიერთობა. მოყოლილი ამბები ძირითადად ეხება სწორედ ამ ვითარებას. დაპირისპირებული ჯგუფების წევრები, ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ისტორიებს ყვებიან მეორე მხარის წარმომადგენელთა ქმედებების შესახებ. პრობლემატიკა ჩვეულებრივ, ნეგატიური სტერეოტიპებითაა გაჯერებული, ხოლო მონათხრობ ეპიზოდებში ოპოზიციური ჯგუფის წარმომადგენლები უჩვეულოდ, განსხვავებულად, სახიფათოდ ან არც თუ ისე ნორმალურად იქცევიან.

უცხო ეთნიკური ერთობების შესახებ მოთხრობილი ამბების საერთო სემანტიკური ორგანიზაცია საკმაოდ კარგადაა გამოკვლეული. თხრობის კატეგორიაში ძირითადად რამდენიმე პუნქტი გამოიყოფა, როგორცაა _მთხრობელის როლი და ჩართულობა ამბავში, მცირე რეზიუმე, გარემოს აღწერა, სიუჟეტის გამწვავება, კვანძის გახსნა, ექსპლიკაცია, შეფასება, დასკვნა. თხრობის კატეგორიების ანალიზის შედეგად, მონათხრობის შესაბამისი ფრაგმენტებით ცალკეული ელემენტების გამოყოფის გზით აგებენ თხრობის სისტემის იერარქიულ სტრუქტურას, რაც მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია უცხო ჯგუფის წარმომადგენლების შესახებ მოყოლილი ამბებისათვის (დეიკი, 1989, 198-214)

ვან დეიკის მიერ გაანალიზებული მასალა მშვიდობიან პირობებში ევროპის ერთ-ერთ ლიბერალურ ქვეყანაში უცხო ეთნიკურ ჯგუფების წარმომადგენლებთან დამოკიდებულებას და მათ შესახებ არსებულ შეხედულებებს ასახავს. ისტორიები მოგვითხრობენ რა უსიამოვნებებს აყენებენ ჰოლანდიელებს მიგრანტები. ისინი ხმაურობენ, ანაგავებენ ქუჩებს, კონკურენციას უწევენ მასპინძლებს სამუშაო ადგილებსა და საცხოვრებელ ბინებზე, ჩართული არიან კრიმინალში და ა.შ. (ვან დეიკი, 194). კიდევ უფრო მწვავე ნარატივებს მოვისმენთ ეთნიკური დაპირისპირების პირობებში. ცხადია, აღწერილი უარყოფითი სტერეოტიპები გარკვეულ წინასწარ განწყობებს ემყარება. ამ განწყობების შექმნას კი ხელს უწყობს, როგორც ობიექტურად არსებული, ისე ხელოვნურად შექმნილი ანუ ეგზოგენური ფაქტორები.

საზოგადოების განწყობების მათთვის სასურველი მიმართულებით განვითარებისათვის გარკვეული წრეები ზოგჯერ საგანგებოდ შეთხზული ისტორიების გავრცელების ტაქტიკასაც იყენებენ. შეიძლება გავიხსენოთ ჯ. ამირეჯიბის რომანში “დათა თუთაშხია” მუშნი ზარანდიას მიერ შექმნილი ჭორების ინსტიტუტი, რომელიც ჟანდარმერიამ ეფექტურად გამოიყენა აბრაგების წინააღმდეგ. ყალბი ინფორმაციის გავრცელება ნეგატიური სტერეოტიპების შექმნას უწყობს ხელს, თანაც მისი პირველწყაროს დადგენა საკმაოდ რთულია.

ზემოთ ნახსენები მეთოდი საკმაოდ აპრობირებულია რეალობაში და ეთნიკური დაპირისპირების პროვოცირებისათვისაც იყენებენ. მაგალითად, ყუბანის კაზაკთა მესამე ყრილობაზე გავრცელდა ცნობარი “გახსოვდეს ვინ აღმართა ხმალი შენს წინაპრებზე და ვინ ლესავს მახვილს შენს წინააღმდეგ”, რომელშიც მოტანილი ციტატები ვითომდა საბჭოთა პერიოდის ებრაელთა ქცევის წესებიდან არის ამოღებული. ებრაელთა სამოქმედო გეგმად გასაღებული ამგვარი გამოცემა მიზანმიმართულად ახდენს მათ ქმედებათა შესახებ გამოგონილი ისტორიების გავრცელებას და ანტისემიტური განწყობების ინსპირაციას კაზაკებში. ქვემოთ მოვიტან რამდენიმე ამონარიდს ხსენებული პუბლიკაციიდან:

“ებრაელებო, ნებისმიერ კოლექტივში ხელში აიღეთ ძალაუფლება და მმართველობა მოაწყვეთ ჩვენი ინტერესების შესაბამისად. დაე “გოებმა” (აქ რუსებმა) უზრუნველყონ შავი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა ჩვენი შემოქმედებისათვის. დაე ისინი იყვნენ ვახტიორები ან დამლაგებლები...

რუსები არ დაუშვათ შემოქმედებით სფეროში, თუ ვაკანსია გამოჩნდება _ აიყვანეთ ებრაელი. თუ ამის გაკეთება შეუძლებელია – გააუქმეთ თანამდებობა...

რუსებს არ შეუძლიათ ღრმა აზროვნება, ანალიზი და სიღრმისეული განზოგადება. ისინი ღორებს ჰგვანან, რომლებიც ცხოვრობენ და დინგით მიწაში ჩაფლულები არც ეჭვობენ რომ არსებობს ზეცა. ყველაფერი რაც მათ გააჩნია ჩვენია – მათ მხოლოდ დროებით სარგებლობაში აქვთ. ჩვენი ამოცანაა მათგან იმის მიღება რაც ღმრთისაგან ნაანდერძეია...

დაადანაშაულებთ ანტისემიტოზმში ის ვინც თქვენს გამოაშკარავებას შეეცდება და ნახავთ როგორი სიამოვნებით აიტაცებენ დანარჩენი “გოები” ამ ვერსიას...

რადგან ყველგან აშკარა ბრძოლა შეუძლებელია თალმუდი ნებას იძლევა ვაწარმოოთ ირიბი ბრძოლა, ე.ი მივაყენოთ ზიანი და ამით ნელ-ნალა დავასუსტოთ მათი ძლიერება, მოვამზადოთ მათი დაცემა. სადაც კი შესაძლებლობა მიეცემა ებრაელი ვალდებულია სასტიკად სცემოს ქრისტიანი...”

“ავნე ქრისტიანს;” “მოერიდე ქრისტიანს, რადგან იგი უწმინდურია;” “მიიტაცე ქრისტიანის ქონება, სასამართლოში კი მის წინააღმდეგ მიეცი ჩვენება”; “წაართვი ქონება ქრისტიანს”; “არ დაუბრუნო ნაპოვნი ნივთი ქრისტიანს”; “აკუმის (კერპთაყვანისმცემლის, ქრისტიანის, გოის) საკუთრებას უნდა ვთვლიდეთ საერთო ქონებად, რომელიც ეკუთვნის იმ იუდეველს რომელიც შეძლებს დაეუფლოს მას”; “მოატყუე ქრისტიანი”; “იმისათვის, რომ ქრისტიანის დადანაშაულებას მიაღწიოს, ებრაელს შეუძლია მოიტყუოს და ცრუ ფიციც მისცეს (კრასნოდარის უფლებადაცვითი ცენტრი, 2002).

თავად ის ჯგუფები, რომლებიც ხსენებული მეთოდით ზემოქმედებისაგან ზარალდებიან, ზოგჯერ ხვდებიან, რომ მიზანმიმართული პროვოკაციის მსხვერპლად იქცნენ, თუმცა მდგომარეობის გამოსწორება საკმაოდ რთულია. მაგ. 1989 წელს ფერღანიდან გამოძევებულ მესხებში რამდენიმე რესპონდენტისაგან ჩავიწერე მოსაზრება, რომ ფერღანას მოვლენები მოსკოვის მიერ იყო დაგეგმილი. დარბევების წინ მიზანმიმართულად ვრცელდებოდა ათასგვარი ჭორი მესხების მიერ გაუპატურებული, გამარცხული და განადგურებული უზბეკური ოჯახების შესახებ. როგორც აღვნიშნე, ჩემი რესპოდენტები ვარაუდობდნენ, რომ ამ ჭორებს შემოქმედი კრემლში ჰყავდა, რომელიც ფერღანის ველიდან მესხების განდევნით რამდენიმე პრობლემას ერთბაშად გადაჭრიდა: I. მუშახელით შეაევსებდა დაცარიელებულ ცენტრალური რუსეთის რეგიონებს; II. უზბეკი ნაციონალისტების ყურადღებას სლავური მოსახლეობიდან მესხებზე გადაიტანდა, III. არეულობას შეიტანდა სამხრეთ კავკასიის (საქართველოს ლ.ჯ.) ეროვნულ მოძრაობაში, რადგანაც მრავალათასიანი მუსულმანური მასის შესვლის პერსპექტივა მთლიანად ცვლიდა ეთნორელიგიურ ვითარებას ადგილებზე.

საკუთარი ვარაუდების დასამტკიცებლად ჩემი რესპოდენტები სხვადასხვა ამბავსაც ჰყვებოდნენ, რომელიც ამ ვარაუდებში ჩემს დასარწმუნებლად იყო გამიზნული. “როდესაც ჩვენები ფერღანადან რუსეთში ჩავიდნენ, სმოლენსკის ერთ-ერთ სოფელში უთხრეს, უკვე ერთი კვირა გავიდა აქა ხართ, ტყუილად დარდობთ, თქვენ აქ სამუდამოდ ხართ ჩამოსულები, გეყოფათ ჯავრი, ერთი კარგი სუფრა გავაკეთოთ და დრო გავატაროთ. სადამოთი ლხინი მოაწყვეს, სადაც ადგილობრივებმა ჩვენებს უთხრეს _ კი მაგრამ სადამდე უნდა გელოდოთ თქვენ? გვითხრეს “თურქი მესხები” იანვარში მოვლენო, არ მოხვედით, მერე თქვეს თებერვალშიო, ისევ არ გამოჩნდით, მარტი, აპრილი, მაისი ისე გავიდა და მხოლოდ ივნისში ჩამოხვედითო. რამდენი ხანია ძველი სახლები შეგვაკეთებინეს, რათა ჩამოსულები მოგვეთავსებინა, 6 თვის განმავლობაში ყველა პარტიულ კრებაზე განიხილებოდა თქვენი საკითხი. ამის მერე თქმა, რომ ფერღანაში უბედურება რაღაც ხენდროს ყიდვისას დაიწყო უბრალოდ სისულელეა. როგორც აღმოჩნდა სმოლენსკის რომელიღაც სოფელში ამის შესახებ 6 თვით ადრე ჰქონდათ ინფორმაცია, დასახვედრად ტექნიკას და მეურნეობას ამზადებდნენ. იცოდნენ, რომ მშრომელი ხალხი მოდიოდა, რომელიც მიწათმოქმედებასა და მესაქონლეობას

ააღორძინებდა. როგორც კი მესხები მივიდნენ ადგილობრივებმა რუსული პირდაპირობით ყველაფერი წამოროშეს” (ჯანიაშვილი, 2006, 60).

საზოგადოდ ცნობილია, რომ მასობრივ ცნობიერებაზე უფრო აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს ინფორმაციული ნაკადი, ვიდრე მეცნიერული ცოდნა. ცოდნა, ესაა კონტექსტუალური, თეორიაზე დაფუძნებული და ცნობებით გამყარებული იდეა, რომელიც საუკეთესო ახსნას უძებნის რეალობას. სამეცნიერო ცოდნა იმ თეორიებისა და კანონების ერთობლიობაა, რომელიც გამყარებულია ექსპერიმენტული სამხილებით. ის მუდმივად ჩამოყალიბების პროცესშია. ინფორმაცია კი, არის უბრალოდ ხელმისაწვდომობა სხვადასხვა ვარაუდზე, აზრსა თუ ცნობაზე და უცილოდ უტყუარი არ არის (კნუდსონი, 2007, 13-16). როგორც ითქვა, სტერეოტიპული კლიშეების ფორმირებაზე ძირითადად გავლენას ახდენს ინფორმაცია, რომელიც ბევრად ადვილი სამართავია და მისი ჭეშმარიტების გადამოწმებაც საკმაოდ რთულია.

ინფორმაციის გავრცელების თანამედროვე ტექნოლოგია საშუალებას იძლევა მოსახლეობის განწყობებზე მოზანმიმართული ზემოქმედება განხორციელდეს სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზეც. ეფექტურობა იზრდება, როდესაც ამგვარი ინფორმაციის მისაღებად არსებობს კონკრეტული სამიზნე ჯგუფები და შედარებით არასტაბილური სიტუაცია. 2003 წელს სააგენტო “არმინფომ” გაავრცელა “სომხეთის ნაციონალური ფრონტის” შემდეგი შინაარსის განცხადება – “ვერ მოასწრო ჩეჩენი “ბოევკის“ რუსულან გილაევის ბანდამ საქართველოს დატოვება, რომ იქ გამოჩნდა “თურქი მესხების” ტერორისტული ორგანიზაცია “ახისტალუ” (ახალციხე). ამა წლის თებერვალში ხსენებულმა ორგანიზაციამ გამოუცხადა “ჯიჰადი” მესხეთისა და საქართველოს ძირძველ მოსახლეობას. “სომხური ნაციონალური ფრონტი (AHF)” დაბეჯითებით განსჯის “ვათანის” და “ახისტალუს” ექსტრემისტთა პროვოკაციულ განცხადებებს და მოუწოდებს მსოფლიო საზოგადოებას, მიიღოს ზომები, რათა განეიტრალებდეს ექსტრემიზმის და ტერორიზმის შესაძლო კერა სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში. ჩვენ მზად ვართ მივებმართო საქართველოს ხელისუფლებას საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული ბანდფორმირებების გამოვლენასა და განადგურებაში. ასევე მიგვაჩნია, რომ “თურქი მესხების” პროვოკაციული გამოხტომები ვერ შეარყევენ მოძმე საქრთველოში მცხოვრები ქრისტიანების და მუსულმანების მრავალსაუკუნოვან მეგობრობას” (სომხური საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, 2003). მოტანილი ცნობის სიყალბე დღეისათვის ეჭვს არ იწვევს, მაგრამ თავის დროზე ეს ინფორმაცია გამიზნული იყო კონკრეტულ სამიზნე ჯგუფებზე, რომლებიც ადვილად დაიჯერებდნენ, რომ მესხებმა ჯიჰადი გამოაცხადეს და ამგვარად გაძნელებოდა ევროსაბჭოში აღებული ვალდებულებების შესრულება. მერე მხრივ, ამ ტიპის ინფორმაცია ახალი ჭორების ინსპირატორად გამოდგებოდა.

ხანდახან მასშტაბური პოლიტიკური კატაკლიზმები გავლენას ახდენენ ოპოზიციური ჯგუფის წევრთა შესახებ სტერეოტიპული ნორმების ჩამოყალიბებაზე. მაგალითად, ომი დაპირისპირებულ მხარეებში ნეგატიური სტერეოტიპების ფორმირების მნიშვნელოვანი ფაქტორია, მაგრამ მოწინააღმდეგე მხარის წარმომადგენლების შესახებ ყოველთვის ერთგვაროვნად უარყოფითი განწყობა არ ყალიბდება. რუსეთ – საქართველოს 2008 წლის ომისა და ამ მოვლენებში ოსების როლის გათვალისწინებით მოსალოდნელი იყო, რომ

ქართველ მთხრობელთა დამოკიდებულება მათ მიმართ რადიკალურად ნეგატიური იქნებოდა. გამოკვლევის შემდეგ აღმოვაჩინეთ, რომ ქართულ-ოსური კონფლიქტის გამომწვევ მთავარ მიზეზად გამოკითხულთა აბსოლუტური უმრავლესობა ასახელებს რუსეთის გეოსტრატეგიულ ინტერესებს, რომელიც სეპარატისტული პროცესების წაქეზებით ხელს უშლის საქართველოს დამოუკიდებელი და ძლიერი სახელმწიფოს ფორმირებას სამხრეთ კავკასიაში. ხშირია პოზიტიური მაგალითების მოტანა (დავით სოსლანის ოსობა, ოსთა მონაწილეობა ქართველი მეფეების ლაშქარში და ა.შ.) ქართულ-ოსური ურთიერთობის ისტორიიდან, რათა აჩვენონ ამ ხალხთა თანაცხოვრების პერსპექტივა. გვხვდება საპირისპირო ტენდენციაც, მაგალითად, ქართველები იხსენებდნენ ოსების მოღალატურ საქციელს მონღოლურ პერიოდსა და საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დროს; ოსები – ვალიკო ჯუღელის სადამსჯელო ესპედიციას ოსების წინააღმდეგ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პერიოდში, 1990-ინ წლებში განვითარებულ მოვლენებს და ა.შ.

გვხვდება მკვეთრად ნეგატიური შეფასებებიც ოსებზე და მათი ყოფისა და კულტურის ნიუანსებზე – ჰგონიათ, რომ ისინი არიან იეღოველები, კათოლიკეები (ამ კონფენსიებს აქვთ უარყოფითი კონოტაცია). გვიამბობენ ისტორიებს ოსთა სისასტიკეზე – “ოსური ლაპარაკის გაგონება ჩემში აგრესიას იწვევს. ვერ ვიტან საერთოდ ... საერთოდ ოსი ოსია და არასდროს არ შეიცვლის თავის აზრს. ისინი ყოველთვის ამართლებენ თავიანთ ხალხს... ზოგმა გვარი გადაიკეთა და ქართველები გახდნენ, მაგრამ მაინც ოსები არიან. მაგათი კუდი არ გასწორდება... მე გორში ვიყავი, როცა შემოვიდნენ რუსები. და კიდევ საშიშროება იყო ოსების შემოსვლისა. იხვეწებოდნენ, ერთი საათით შეგვიშვით გორში და ჩვენ ვიციტო, ამის გამო დიდი შიშის ქვეშ ვიყავით”.

ოსი ეროვნების რესპონდენტები, ჩვენთან საუბრისას უფრო თავშეკავებული არიან, თუმცა მათი მონათხრობებშიც გვხვდება ნეგატიური კონატაცია ქართველთა მიმართ. ისინი იხსენებენ ვალიკო ჯუღელის სადამსჯელო ესპედიციის პერიპეტიებს, საუბრობენ უამრავ დახოცილზე, ქართველებისგან მხრიდან შევიწროებას 90-იან წლებში მიმდინარე ეთნოპოლიტიკური პროცესების დროს (მიწების ჩამორთმევა, სამსახურებიდან დათხოვნა და ა.შ.). ბევრი მათგანი მიიჩნევს, რომ საქართველოში ოსების ტერიტორიული პრეტენზიები სამართლიანია და ოსეთის სახელმწიფო საზღვარი სოფ. ერგნეთამდეა და ა.შ.

ზემოხსენებულის გარდა უცხო ეთნიკური ჯგუფის შესახებ სტერეოტიპების ფორმირების კიდევ უამრავი ფაქტორი არსებობს, მაგრამ ეს მომავალი და უფრო გამოწვლილვით გამოკვლევის საგანს წარმოადგენს. დასკვნის სახით კი შეიძლება ითქვას, რომ ნარატივის სტრუქტურული მატრიცა უნივერსალურია და ემსახურება ერთ მიზანს – მოახდინოს მსმენელზე ზემოქმედება, რათა მან მთხრობელის დამოკიდებულება გაიზიაროს. უფრო მძაფრად არის ასახული მთხრობელის განწყობა (ხშირად ნეგატიური) როდესაც ამბავი უცხოტომელებს ეხება. ცხადია, რომ უცხო კულტურის წარმომადგენელი, მისი ტრადიციული კულტურის ის ელემენტები, რომლებიც არ შეესაბამება ადგილობრივთა თანადროულ ტიპს, ხდება მოსულთა შესახებ ნეგატიური წარმოდგენების წყარო. ამგვარი სტერეოტიპული კლიშეების შექმნასა და ნარატივების შინაარსობრივი მხარის ფორმირებაზე გავლენას ახდენს მასობრივი კულტურის, სატელევიზიო გადაცემების, ლიტერატურის, ბეჭდური მედიის,

ბოლო ხანებში კი, გლობალური საკომუნიკაციო საშუალებების და სოციალური ქსელების გზით გავრცელებული მოსაზრებები.

გამოყენებული ლიტერატურა

დეიკი, 1989 _ Ван Дейк Т., Язык познания коммуникация, Москва, 1989

კრასნოდარის უფლებდაცვითი ცენტრი, 2002 _ «Мониторинг проявлений национализма, ксенофобии и нетерпимости в краснодарском крае» г. Краснодар, 2002 г. Составитель доклада – Региональная общественная организация "Краснодарский правозащитный центр" (КПЦ) " (КПЦ) <http://www.hro.org/krasnodar>

ჯანიაშვილი, 2006 _ ლ. ჯანიაშვილი, 1944 წელს სამხრეთ საქართველოდან გასახლებულთა ეთნოისტორიული პრობლემები, თბილისი 2006

სომხური საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, 2003 _ Общественно-политическая организация "армянский националистический фронт" выступает против "провокационных выходов" турок-месхетинцев в грузии, <http://subscribe.ru/archive/media.today.arminfo/200307/26130156.html>

კნუდსონი, 2007 _ _ Knudson Duane, “Fundamentals of Biomechanics” , second edition, 2007